

УДК:
329.12:321.7

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXII) IX, vol=24
Бр. 2 / 2010.
стр. 283-302.

Вишиња Станчић*

Институт за политичке студије, Београд

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ДЕМОКРАТИЈА: СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ**

Сажетак

У овом раду се разматра однос између либерализма и демократије, политичких идеологија које представљају две компоненте данас тако интригантног појма и праксе либералне демократије. Однос либерализма и демократије разматра се кроз анализу њихових међусобних сличности и разлика. Најпре се указује на оно што повезује ова два уређења, а затим на оно што их раздваја и што као такво представља основ за њихов потенцијални сукоб. Циљ рада је да се на основу теоријског разматрања нормативних појмова либерализма и демократије укаже на могућност њиховог међусобног супротстављања. Дакле, у овом раду однос између либерализма и демократије бива проблематизован осветљавањем конститутивних елемената ових двају учења.

Кључне речи: либерализам, демократија, слобода, једнакост, владавина права, подела власти, људска права, тиранија већине.

Либерална демократија представља веома важан појам модерне (а нарочито савремене) политичке теорије, као и политичку стварност велике већине најразвијенијих земаља. Како је она данас најдоминантнији вид демократског политичког уређења, могло би се учинити на први поглед да су њене две компоненте, либерали-

* Истраживач у ИПС, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

зам и демократија, уређења која су комплементарна и која не могу доћи у сукоб. „Но, иако савремена политичка стварност многих земаља указује на фактичку компатибилност либерализма и демократије далеко од тога да је посреди један непроблематичан или чак идиличан однос између ове две политичке традиције и два веома важна појма политичке теорије.“¹⁾

У овом раду разматра се однос између либерализма и демократије кроз анализу њихових међусобних сличности и разлика. На основу тих анализа показује се да либерализам и демократија, као што могу ићи заједно, могу доспети и у међусобни сукоб.

СЛИЧНОСТИ ИЗМЕЂУ ЛИБЕРАЛИЗМА И ДЕМОКРАТИЈЕ

Либерализам и демократија су учења која дају одговоре на различите проблеме. Либерализам представља теорију граница државне власти, док је демократија повезана са питањем ко треба да влада и помоћу којих процедура. Дакле, демократија је примарно политички систем, док се либерализам рађа као политичка доктрина, да би се касније развио и у економску доктрину. Што се тиче времена у коме се јављају, демократија је као облик владавине античка, а либерализам модеран. Питање које се намеће у разматрању односа нормативних појмова либерализма и демократије јесте: шта је заједничко за ова два учења? За разлику од осталих учења либерализам и демократија полазе од тезе да су људи по природи слободни, једнаки и суверени.

Када се у овом контексту говори о једнакости, не мисли се на све врсте једнакости. Једнакост људи се састоји у једнаком праву које сваки човек има на своју природну слободу. Ова једнакост подразумева да нико по природи нема право да подвргне другог својој вољи или власти. Из тога следи да нико не може бити подвргнут власти другог без сопственог пристанка. Дакле, људи су једнаки у погледу јурисдикције или преваге једног над другим. Суштинска једнакост људи значи да сва људска бића поседују суштинску вредност, односно да ниједан појединац није супериоран у односу на другог.

1) Александар Новаковић, „Либерализам и демократија”, *Српска политичка мисао*, бр. 04/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 118.

ИНДИВИДУАЛИЗАМ VS ОРГАНИЦИЗАМ

Либерализам и демократија имају заједничку полазну тачку – индивидуума, односно оба ова учења су утемељена у индивидуалистичком поимању друштва и државе. И либерални и демократски индивидуализам настали су у борби против различитих облика органицизма.

Уопште, читава историја политичке мисли обележена је сукобом између органицизма, односно холизма и индивидуализма, односно атомизма. Органицистичка концепција је била преовлађујућа у античком и средњовековном добу, док се за индивидуализам може рећи да је модеран. Теорија модерне државе има своје изворе у индивидуализму. Филозофска концепција на којој почива модерни свет јесте управо индивидуалистичко учење, односно индивидуалистичко поимање друштва.

По органицистичкој концепцији држава настаје по природи. Она се сматра тоталитетом који претходи својим деловима и који је њима надређен. Према органицистичком поимању друштва целина је важнија од делова, тако да је вредност заједнице изнад вредности појединца. Традиционална органицистичка становишта о друштву, за разлику од индивидуалистичких, истичу хармонију као циљ развоја заједнице, чак и ако је за њено постизање неопходна принуда. Органицистичка концепција, за разлику од индивидуалистичке, не допушта никакво подручје делања појединца које би било независно од целине, као ни апстраховање појединачног интереса од целине јавног интереса. Дакле, ова концепција, насупрот индивидуалистичкој идеји, не признаје разлику између приватне и јавне сфере.

Модерна теорија друштвеног уговора представља прекретницу у историји политичке мисли којом је доминирала органицистичка идеја. Она је настала обарањем холистичког учења, преокренувши однос између појединца и друштва. Друштво се више није посматрало као природна чињеница која постоји независно од воље појединаца, већ као вештачка творевина коју су индивидуе створиле да би обезбедиле остварење својих права и интереса.

Постоји тесна веза између теорије друштвеног уговора и учења о природним правима човека. Идеја да је вршење власти легитимно једино уколико је утемељено на пристанку оних који су јој подвргнути (а то је идеја друштвеног уговора), проистиче из

постулата да појединац има права која претходе установи власти и да се примарна функција власти састоји управо у остваривању ових права. Оно што повезује учење о правима човека и теорију друштвеног уговора јесте њихово заједничко индивидуалистичко поимање друштва.

Дакле, уговор којим је настала држава је могућ, према теорији природног права, на основу закона природе који сваком појединцу даје одређена права. Та права се могу уживати једино у контексту слободне и уређене форме коегзистенције која је обезбеђена добровољном сагласношћу.

Овај преокрет (односно замена органицистичког учења индивидуалистичким) има пресудан утицај на рађање модерне либералне и демократске мисли - и либерализам и демократија су настали из индивидуалистичког поимања друштва и државе.

Насупрот органицистичком учењу по коме држава настаје по природи, према индивидуалистичком учењу сваки облик друштва, посебно политичко друштво, представља вештачки производ воље појединаца. Према том схватању посебна индивидуа са својим правима и интересима се појављује као оно прво, што претходи успостављању друштва. Дакле, индивидуалистичко учење полази од хипотезе сувереног појединца, који у договору са другим сувереним појединцима ствара политичко друштво.

Могло би се рећи да је Хобс творац теорије индивидуализма. Он полази од природног стања у коме постоје само појединци, једни од других одвојени својим међусобно супротстављеним интересима. Они заједничким пристанком ступају у политичко друштво. Држава тако представља производ заједничког споразума појединаца. Према индивидуалистичком учењу, насупрот органицистичком, држава је дакле само скуп појединаца.

Иако и либерализам и демократија полазе од појединца, на различит начин постављају однос појединца према друштву. Либерализам се врти око индивидуе, а демократија око друштва. Либерализам одваја индивидуума од органског тела заједнице и баца га у опасан свет борбе за опстанак. Демократија придружује овог појединца другим појединцима сличним њему, да би путем вештачког савеза тих појединаца друштво било саздано не више као органска целина, већ као удружење слободних индивидуа.

Либерализам брани и прокламује индивидуализам, слободу насупротив држави и у духовној и у економској сфери; демократија мири појединца и друштво, постављајући друштво као производ заједничког споразума појединаца. Она тежи социјалној интеграцији. Либерализам истиче способност појединца за самостварање, његову способност да развија властите потенцијале у условима максималне слободе у односу на сва спољашња и силом наметнута ограничења.

Демократија придаје највећу важност способности појединца да превлада изолацију развијајући различите процедуре које омогућују увођење нетиранске заједничке власти. „Од два типа појединца, либерализам је заинтересован за онај који је окренут према ’унутра’, а демократија за онај који је окренут ’споља’“²⁾

Ниједна индивидуалистичка концепција, свакако, не пренебрегава чињеницу да је човек друштвено биће и да не може живети изоловано.

АРИСТОТЕЛОВСКА ИЛИ ХОБСОВСКА ВИЗИЈА ЉУДСКЕ ПРИРОДЕ?

Упоредо са инверзијом традиционалног, органицистичког становишта о односу између појединца и државе дошло је и до промене улоге државе: она више није била циљ по себи, већ постаје средство у служби грађана. Још једна заједничка црта либерализма и демократије, насупротив многим другим уређењима, је управо начело да држава постоји ради грађана, а не обрнуто: да поданици постоје ради државе. Ово начело је први пут истакнуто у Америчкој и Француској револуцији; у име њега срушене су старе установе које су служиле искључиво интересима властодржаца.

Либерализам државу посматра као зло, али као нужно зло, чија је једина вредност у томе што спречава још веће зло. Држава, дакле, нема вредност по себи, него искључиво инструменталну вредност. Она не доприноси никаквом позитивном добру: њена улога није да прописује, него да штити права и слободе појединца.

Дакле, држава је производ воље појединаца: индивидуе ступају у политичку заједницу да би оствариле своја права и интересе. Овакво схватање државе имплицира и одређено поимање људске

2) Норберто Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 69.

природе. Индивидуалистичко учење подразумева хобсовску визију људске природе насупрот аристотеловској. Аристотел човека дефинише као политичко, односно државотворно биће (zoon politikon). За старе Грке човек је био грађанин. То није био само један аспект човековог живота већ је чинило његову суштину. Норберто Бобио сматра да је поимање човека као политичког бића прилично благодатно: човек се руководи властитим интересима, како на економском, тако и на политичком тржишту.³⁾ Човек јесте друштвено биће, али је и егостичко; појединци имају међусобно супротстављене страсти и интересе.

Можда човек не може да носи бреме које му додељују разне антрополошке теорије. Можда би се могло рећи да разни социјални инжењери са својим друштвеним пројектима желе да направе новог човека преувеличавајући људске способности; да је општи недостатак интереса за интензивну политичку активност „факат људске природе“. Можда обичан човек нема ни способности, а ни жељу да учествује у свакодневним политичким пословима. А можда то и не би дало жељене резултате. Из овога се може закључити да могућности конституисања политичког система имају своје границе. Отуда циљ политичке елите у демократији није да организује друштво за остварење неког пројектованог идеала, већ да омогући грађанима да бирају своје представнике који ће се бавити политичким пословима.

СУКОБ ЛИБЕРАЛИЗМА И ДЕМОКРАТИЈЕ

До сукоба између либерализма и демократије може доћи зато што постоји могућност да слобода, која представља врховну вредност за либерализам, буде угрожена у демократији. Унутрашње могућности демократије нису само могућности слободе, већ и могућности деспотизма. Токвил је сматрао да слобода није унапред загарантована у демократији. Може се рећи да је слобода ван интерне логике демократског појма.⁴⁾

Демократска револуција повезује слободу са једнакошћу, али оставља могућност њиховог разилажења. Односно, тежња ка једнакости у демократији спојива је са неслободом као и са слободом; развој једнакости не значи и могућност укидања неслободе.

3) Норберто Бобио, *Будућност демократије*, „Филип Вишњић“, Београд, 1990, стр. 8.

4) Ђовани Сартори, *Демократија – шта је то?*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 226.

Дакле, постоје две опасности по демократију. Једна је: укидање самих демократских институција. А друга: угрожавање слободе и настајање новог лика деспотизма управо у крилу самих демократских институција. Зато је овај други начин, не тако директног и отвореног угрожавања слободе, теже видљив и људи су га мање свесни. Он представља суптилно и тешко ухватљиво гажење слободе. Овако Токвил закључује о демократији: „Данашње нације не могу избећи да у њима завлада друштвена једнакост, али од њих зависи да ли ће их та једнакост довести у ропство или у слободу“.⁵⁾

РАЗЛИЧИТЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ЈЕДНАКОСТИ И СЛОБОДЕ

У основи потенцијалног сукоба између либерализма и демократије леже различите концепције једнакости и слободе. Управо ови појмови, појмови једнакости и слободе, представљају најконтроверзније појмове када се ради о односу између либерализма и демократије.

У основи сукоба између либерала, с њиховим захтевима да држава треба да влада што је могуће мање, и демократа, са њиховим захтевима да се државна власт мора, што је могуће више, ослањати на грађане, лежи сукоб између различитих концепција слободе. Демократски концепт слободе је позитивна слобода, док је либерално схватање слободе негативна слобода. Демократска слобода је политичка аутономија, док је либерална слобода – слобода од државе, дакле индивидуалистички схваћена слобода. Слобода као аутономија и слобода од државе су хетерогене слободе. Оне представљају одговоре на два логички различита питања. Демократија одговара на питање „Ко влада?“, док је либерално учење одговор на питање „Које су границе власти?“

У каквом су односу ове две врсте слободе? Негативна слобода је услов позитивне слободе. Негативна слобода је слобода појединца од уплитања државе. Свако, па и најмање уобичајено, тумачење речи „слобода“ мора да обухвати минимум негативне слободе. Зар слобода није пре свега слобода од ограничења и принуде других? Зар она не значи најпре одсуство спољних препрека? У било којој цивилизацији одсуство било какве слободе од државе јесте сигуран знак деспотизма.

5) Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 647.

Негативна слобода је спољна слобода, слобода да се делује. Слободни смо у овом смислу уколико нисмо подвргнути арбитрарној вољи другог човека. Негативна слобода се примењује на однос између грађана и државе. Она одбија арбитрарну и апсолутну власт и бори се против злоупотребе власти.

Позитивна слобода је слобода учествовања. Да бисмо учествовали у нечему потребно је да претходно не будемо под принудом - слобода од је услов слободе да. Не може се прескочити слобода у негативном смислу, јер се иначе долази до слободе у позитивном смислу. Аутономија је светиња, али она није слобода од угњетавања. Негативна слобода, дакле, мора претходити свим слободама у позитиву.

Неки сматрају да су данас услови слободе измењени; да ми данас више нисмо у стању да уживамо слободу старих која се састојала у њиховом непрекидном и активном учешћу у колективној власти. Да је данашња слобода највећим делом – индивидуална слобода, слобода од државе. Могло би се чак рећи да постоји напетост између „слободе старих“ и „слободе модерних“, уколико се „слобода старих“ схвати као народни суверенитет, а „слобода модерних“ поистовети са људским правима.

Питање око ког се још увек води спор је: у чему људи треба да буду једнаки да би били слободни, а у чему морају да остану различити да би ту слободу очували? Односно, у чему људи треба да буду једнаки, а у чему да остану неједнаки?

Либерално и демократско учење (или бар учење демократске левице) различито одговарају на ово питање. Либерализам захтева само једну форму једнакости: једнакост у слободи. Она се манифестује као правна једнакост. Демократија (или бар демократска левица и радикалне демократе) се тиме не задовољава: она тежи и одређеном степену економске једнакости. Дакле, економска једнакост је та око које се либерално и демократско учење разилазе.

ТИРАНИЈА ВЕЋИНЕ ИЛИ СУКОБ ПОЗИТИВНЕ И НЕГАТИВНЕ СЛОБОДЕ

Постоји могућност да демократија угрози индивидуалну слободу, односно да позитивна слобода угрози негативну слободу. То показује да индивидуална слобода није нужно повезана са самоуправом.

Прво питање које се намеће у вези са односом између слободе и демократије као одређеног, специфичног политичког поретка јесте: какав је уопште однос између слободе и политичког поретка као таквог? Само постојање државе, каквог год да је она уређења, представља извесно ограничење индивидуалне слободе. Супротност између појединца и државног ауторитета неминовна је и својствена сваком политичком поретку. Овако постављен однос између слободе и политичке заједнице превасходно је појава новог доба.

Иако држава ограничава слободу појединца, тешко је оспорити њену нужност. Она је, у крајњој линији, средство за употребу принуде да би се спречила још већа принуда. Дакле, одговор на питање односа између слободе појединца и државног ауторитета гласи – једнако су потребне и слобода и власт, тако да и једна и друга буду ограничаване и усмераване – власт слободом и слобода влашћу.

Иако је демократија, по дефиницији, владавина народа над самим собом, то ипак не значи да сваки појединац сам собом управља. Демократска самоуправа није владавина сваког над самим собом; онај ко влада није нужно онај исти народ којим се влада.

Зато је чак и у демократији присутан извесни антагонизам између појединца и државе. У демократији се ова супротност изражава како у односу између појединца и политичке заједнице, коју легитимно представља већина, тако и у односу између мањине и већине. „Нарочито је значајан однос између појединца и политичке заједнице, који је извор сталне унутрашње напетости и тешко решиве противречности коју демократија у себи крије.“⁶⁾

И демократија, дакле, представља извесно ограничавање индивидуалне слободе. Али, поред овог елементарног и неизбежног ограничавања, она у себи крије још многе опасности по слободу. Штавише, показаће се да су те опасности иманентне самој демократији и да их она као могућности садржи у себи. Једну такву опасност по слободу својствену самој демократији представља опасност од тираније већине, како политичке, тако и друштвене. Могућност тираније већине представља само крајњи облик испољавања оне трајне супротности која је својствена сваком политич-

6) Коста Чавошки, *Устав као јемство слободе*, Институт за филозофију и друштвену теорију „Филип Вишњић“, Београд, 1995, стр. 21

ком поретку, супротности између појединца и државног ауторитета.

„Свака апсолутна сувереност тражи свог тиранина“

Како уопште долази до тираније већине у демократском поретку? Демократија се одређује као владавина народа над самим собом. Ако народ сам собом управља, претпоставља се да онда нема опасности, чак ни могућности, да он сам себе подвргне тиранији. Да нема потребе да народ буде заштићен од своје сопствене воље. Испоставиће се, међутим, да ствари стоје тако посматране искључиво теоријски. Главни разлог за то је што је демократија, теоријски посматрана као владавина свих, у пракси само владавина већине.

Како ова владавина већине може угрозити слободу у демократији? Тако што већина, која нужно влада у демократији, може тлачити мањину. Као што појединац који влада може тлачити цео народ, тако и један део народа може тлачити његов други део. Као што је могућа тиранија једног човека, тако је могућа и тиранија мноштва.

О овој појави говорио је Токвил: „Јер, шта је већина, узето скупно, ако не исто што и појединац који има схватања, а најчешће и интересе супротне другом појединцу кога зовемо мањином. Па ако признајете да човек који располаже свемоћи може њу злоупотребити против својих противника, зашто не признајете то исто и за већину? Тиме што су се окупили, јесу ли људи променили своју нарав? Власт да се све чини, коју ускраћујем сваком поједином међу својим ближњим, нећу никад признати ни множини“.⁷⁾

Кад год је друштво растављено на делове који имају супротстављене интересе, постоји могућност да дође до тираније једног дела друштва над другим, односно до тираније већине над мањином. Већина може да злоупотреби своју власт тако што ће потпуно занемарити интересе мањине или чак угрозити њена основна права и слободе. Власт већине, која је суштинска за демократију, тако може да се претвори у тиранију већине.

Разлог овог могућег извргавања власти већине у тиранију већине лежи у чињеници да воља већине није нужно умна и морална.

7) Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 218.

Она може бити само пука сагласност бројне већине о нечему, а не и праведна одлука која се тиче целе заједнице. Воља већине представља основни темељ демократије. Али се одмах намеће питање: да ли већи број гласова увек значи и већу вредност са становишта умности и моралности, тј. да ли већи квантитет истовремено значи и већи квалитет? Одговор на ово питање је одречан.

Из овога следи да „чиста демократија“, демократија која није либерална, односно уставна, може лако да постане апсолутна: претпоставка о „демократском апсолутизму“ је могућа. Демократска легитимизација ограничава власт све док је у супротности са аутократском влашћу. Али, када је непријатељ једном побеђен, народни суверенитет може да поприми свакојаке атрибуте: он, као чинилац који ограничава власт, све док је супротстављен аутократској власти, претвара се у неограничену власт када више нема контравласти против које се борио. Дакле, чињеница да нека држава има демократску легитимизацију не значи сама по себи да је искључена могућност да таква власт буде апсолутна.

У демократском поретку, дакле, постоји могућност да дође до напетости између народног суверенитета и људских права. То је у ствари сукоб између демократије и либерализма. Јер, оно што чини суштину демократије јесте управо народни суверенитет, док је индивидуална слобода појединца неприкосновена за либерализам; зато за либерализам људска права имају примат у односу на народну вољу.

Постоје многи историјски примери који илуструју ову напетост између либерализма и демократије. Пре свега, ту је пример Француске револуције, која је, иако инспирисана либералним идејама, у свом каснијем току довела до изневеравања либералних идеала. „Француска револуција, нарочито у својој најкрвавијој и најрадикалнијој фази (фаза Терора 1793-1794), на најдрастичнији начин је документовала шта се може десити када се идеологија једнакости спроведе до својих крајности... Доследно спровођена путем гласања већине у Конвенту, политика револуционарне демократије оправдавала је и спроводила политику терора показујући шта тиранија већине *de facto* значи.”⁸⁾

Сукоб између либерализма и демократије је у ствари сукоб између идеје ограничене и идеје неограничене власти; односно,

8) Александар Новаковић, „Либерализам и демократија”, *Српска политичка мисао*, бр. 04/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 122.

између идеје ограниченог и контролисаног суверенитета и идеје апсолутног суверенитета. Суштину демократије чини апсолутни суверенитет већине. Либерализам се бори против сваке власти која је неограничена и неконтролисана, па била она и власт већине, јер таква власт представља претњу слободи.

Постоји иманентна склоност да се власт злоупотреби, те уколико она није ограничена и контролисана, отворена су врата политичкој репресији. „Свака апсолутна сувереност тражи свог тиранина.“⁹⁾ Зато прави политички проблем није толико у томе ко држи власт, колико у начину контролисања и ограничавања власти. О власти не треба судити, у вези са питањем да ли је она добра или лоша, по томе да ли је она у рукама појединца, мањине или већине, већ по томе колико много, односно колико мало је њој допуштено да чини.

Токвил је био један од највећих поборника ограничења власти: „Свемоћ ми се чини сама по себи лошом и опасном. Располагање њоме чини ми се изнад људских снага, ма колике оне биле. Не постоји, дакле, овоземаљска власт, толико вредна поштовања или са толико признатим светим правом, којој бих допустио да делује без контроле и да господари без препрека. Кад, дакле, видим да се право и могућност да се све чини признаје било којој сили, звала се она народ или краљ, демократија или аристократија, деловала она у монархији или републици, кажем: ту је клица тираније, и идем да живим под другим законима.“¹⁰⁾

„Човек је слабо биће које никада не одолева искушењу. А политичар је, када се препусти искушењу, најслабији човек.“¹¹⁾ Дакле, неограничена власт превазилази људску врлину и представља превелики терет за човека. Бенжамен Констан је писао: „Није неправедна рука, већ претешко оружје – неке тежине су превелике за људске руке“¹²⁾

Монтескје се залагао за поделу власти (која представља средство за ограничење и контролу власти) управо зато што је „вечито искуство да је сваки човек који има власт склон да је злоупотреби;

9) *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 622.

10) Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 219.

11) Ђовани Сартори, *Демократија - шта је то?* ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 306.

12) Исаија Берлин, *Четири огледа о слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1992, стр. 250.

он у својој власти иде све дотле док не дође до граница.¹³⁾ Зато се неограничена власт у било чијим рукама може назвати дефиницијом тираније.

Људи обично протестују против одређених владара које сматрају тлачитељима, док је прави узрок угњетавања сама чињеница гомилања власти у истим рукама. Јер, слободу угрожава постојање апсолутне власти као такве. „Демократија може да разоружа владајућу олигархију, повлашћеног појединца или групу појединаца, а да при том и даље тлачи појединце једнако сурово као и претходни владари“¹⁴⁾ Нема разлике између те (тираније већине) и других врста тираније.

ПОДЕЛА ВЛАСТИ И ВЛАДАВИНА ПРАВА КАО СРЕДСТВО СПРЕЧАВАЊА ТИРАНИЈЕ ВЕЋИНЕ

„Ако демократије могу да ограниче слободу (барем у оном смислу који су либерали придавали тој речи), а да због тога не престану да буду демократије, шта би стварно ослободило друштво?“¹⁵⁾ Како заштитити права мањине, не доводећи у питање власт већине? Односно, како заштитити мањину од већине која је своју власт стекла демократским путем? Како умањити природну снагу већине?.

Решење овог проблема подразумева увођење елемената либерализма, односно увођење владавине права и поделе власти које представљају његове најважније тековине, служећи као средства помоћу којих се власт ограничава и контролише.

Ово показује, када се ради о представничкој демократији, да демократска контрола власти, односно контрола одоздо која је посредна, није довољна гаранција против злоупотребе власти. Монтескје није имао много поверења у демократско ограничавање власти, ограничавање од стране оних којима се влада, већ је био уверен да само власт може да ограничи власт. Зато се залагао за поделу власти у којој је видео кључно средство против злоупотребе власти, односно против њеног нелегитимног вршења. Да би

13) Коста Чавошки, *Могућности слободе у демократији*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1981, стр. 186.

14) Исаија Берлин, *Четири огледа о слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1992, стр. 251.

15) *Ibid.*, стр. 252.

открио организацију државне власти која једино омогућава политичку слободу, Монтескје је уздрмао једно битно својство суверености дотадашње власти - њену недељивост.

Како, дакле, подела власти и владавина права решавају проблем тираније већине? Народ углавном непосредно бира своје представнике, тако да је утицај воље већине највише изражен у раду законодавног тела. Законодавно тело проистиче из народа и верно одражава његову вољу. Већини је тако омогућено да преко закона намеће своју вољу пораженој мањини.

Зато се подела власти, као средство спречавања тираније већине, првенствено односи на законодавну власт. Власт већине, оличену у законодавном телу, треба умањити и ограничити помоћу извршне и судске власти. То ће се постићи тако што ће уставни суд контролисати уставност закона које доноси законодавно тело. Сви закони које оно донесе морају бити у складу са словом и духом устава, а уколико то нису, уставни суд има право да их поништи. Уставни суд поставља границе законодавној власти позивајући се на устав.

Устав је тај који прописује основна права и слободе појединца, што га чини гарантом неповредивости индивидуе. Помоћу устава, који ограничава и контролише законодавну власт, права појединца заштићена су против државе, већине и закона. Дакле, начело поделе власти имплицира схватање да се апсолутном не може сматрати никаква моћ, већ само права.

Идеја поделе власти је спречавање стварања неограничене власти. Тако ни демократија не треба да буде неограничена. Већина не треба да има право да све чини, па ипак воља већине треба да влада. Дакле, одговор на једно од кључних питања демократије, питања односа већине и мањине, јесте – ограничени (умерени) већински принцип, уместо апсолутног, односно неограниченог. Већина одлучује у демократији, али у одређеним границама: поштујући права и слободе мањина.

То је одговор на питање како ограничити власт онога ко има сва права да је врши. Он није дат у оквиру етимолошке демократије. Народ утолико врши власт „у одређеним границама“, уколико су у игри елементи потпуно страни народној вољи. „Подела власти и владавина права нису сасвим у складу са неограниченом владавином већине и представљају извесно умеравање демократије

на начин који се не може поистоветити са њеним изворним значењем.¹⁶⁾

ЕГАЛИТАРИЗАМ ИЛИ LAISSEZ-FAIRE („НЕКА ИДЕ“)?

Многи су посматрали однос између либерализма и демократије као однос између слободе и једнакости. Можда би се могло рећи да слобода и једнакост означавају демаркациону линију између либерализма и демократије. Овде је демократија поистовећена са једнакошћу. Тако схваћена демократија је демократија која тежи одређеном степену економског изједначавања, односно демократија која је инспирисана егалитаристичким идеалом. „Проблем односа између слободе и демократије тако се преображава у тежак проблем односа између слободе и једнакости, који претпоставља да можемо понудити недвосмислене одговоре на питања: Какав тип слободе? Какав тип једнакости?“¹⁷⁾

Могло би се рећи да демократија неизбежно доспева до дистрибуције и редистрибуције богатства.¹⁸⁾ Демократија тежи благостању, егализацији и социјалној кохезији. Њу такође карактерише солидарност међу грађанима. Насупрот томе, либерализам успоставља ограничену државу, контролу власти и слободу грађанина од државе, али не расподељује добра и не тежи благостању. Тако настаје сукоб између либерализма и демократске левице. Могло би се рећи да либерал даје приоритет демократији у политичком смислу, док демократа (радикални демократа) даје приоритет демократији у социјалном и економском смислу.

Демократија која је супротстављена либерализму је демократија у којој се, поред захтева за корективном правдом (а то је правда коју либерализам признаје), јавља и захтев за дистрибутивном правдом. У којој поред политичке и правне једнакости, постоји и тежња за одређеним степеном економске једнакости.

Постоји схватање по коме би одређени степен економске једнакости допринео политичкој једнакости: у смислу да је политичка једнакост без економске једнакости само формална, а не и фактичка, односно стварна. Ово схватање је оправдано, али се одмах на-

16) Коста Чавошки, *Мogućности слободе у демократији*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1981, стр. 183.

17) Норберто Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 56.

18) Ђовани Сартори, *Демократија – шта је то?*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 250.

меће питање да ли они који су наклоњени социјалној и економској правди уочавају опасности које прате њено наметање. Можда би цена била превисока; можда би зарад веће политичке једнакости била изгубљена слобода од државе.

Либерализам се залаже за само једну форму једнакости: за једнакост у праву на слободу. Тиме је имплицирано либерално схватање о суштинској једнакости свих људи: о једнакости у слободи. Дакле, једнака слобода, односно: слобода за све. Слобода, уосталом, јесте једнака слобода, јер ако није једнака за све онда то није слобода. Једнакост у слободи значи да сваки појединац може уживати онолико слободе колико је то спојиво са слободом других, односно да је слобода свакога ограничена на услов њене сагласности са слободом свих других.

Овај облик једнакости је нашао свој израз у темељним начелима једнакости пред законом и једнакости у правима. Ова начела су прокламована у Декларацији о правима човека и грађанина из 1789. године: „Људи се рађају и остају слободни и једнаки у својим правима“¹⁹⁾ Начело једнакости пред законом значи да је закон једнак за све, односно да он треба да се примењује непристрасно. Тиме су укинута закони који се односе на посебне сталеже, а самим тим и свака претходна дискриминација класног друштва. Ово начело, дакле, имплицира одбацивање старог сталешког и класног друштва у име другачијег поимања друштва, у име атомистичког и индивидуалистичког поимања друштва.

Демократска левица се, поред политичке и правне, залаже и за одређени степен економске једнакости. Да би се постигла економска једнакост (или њен одређени степен) потребно је изједначити исходе (или бар делимично изједначити). Изједначити у исходу значи дистрибуирати и редистрибуирати богатство. Ко то ради? То може да ради само држава. Али, каква држава и којим средствима? У сваком случају не минимална, односно „слаба“ држава за коју се залаже либерализам.

Дакле, демократска левица и либерализам се сукобљавају око питања граница функција државе. Либерално учење прихвата демократију као метод, односно као скуп правила игре, а не и као уређење које тежи да наметне економску једнакост (у одређеном степену). Оно се противи сваком егалитету који је наметнут одо-

19) Норберто Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 57.

зго; зато што се противи идеји интервенција одозго, односно државних интервенција.

Либерална демократија одбија државну планску економију не зато што се капиталистичко-буржујска демократија рађа да би бранила приватно власништво, већ зато што свака концентрација власти, посебно све политичке власти заједно са свом економском влашћу, ствара тлачитељску власт против које индивидуа нема могућност одбране. Државна економија подразумева планера, односно један суверени и надређени ум. Ако држава треба да буде „видљива рука“, односно планер у систему командне економије, онда се од планера очекује не само да никада не погреша, већ и да буде „некорумпирани анђео“. Ако планер није анђео и ако је корумпиран, онда је то оптимални систем у ком планер може злоупотребити своју власт.

Али, да би се стварно окренуо лист треба схватити да све зависи од тога да треба начинити једнаким – једнако подвргнутим једнаким законима – оне који изједначавају. А како изједначити онога ко изједначава је проблем политичке слободе (и уставне инжењерије), а никако проблем материјалне једнакости.

„Али, ако је држава свемоћна и извлачи се из контроле, није уопште сигурно да ће то бити ослободилачка, праведна и добротворна држава, већ напротив, врло је вероватно да она неће бити таква. Ако егалитарни програм треба да држави да моћ да прегази слободу од државе, онда у том случају не гарантује ни (егалитарни) исход који обећава. То је јасно потврђено од стране државе која је изричито била усмерена – у намерама – да ’ослободи уједначавајући’: од комунистичке државе“.²⁰⁾ Тачно је да једнаки исходи захтевају неједнаке третмане. Али, исто тако је тачно и да неједнаки третмани могу да доведу и до неједнаких исхода.

Дакле, под претпоставком да је економска, односно материјална једнакост пожељна (или бар њен одређен степен) поставља се питање како да се она постигне, а да се избегне споран патернализам, или, још горе, јавна политика која манипулише у своју корист, пошто мере социјалне и економске политике доносе и спроводе државни челници.

Дакле, уколико се захтев за право на слободу и на једнакост (захтеви међусобно супротстављених *laissez-faire* и егалитари-

стичког учења) прошири и на економску сферу, слобода и једнакост постају међусобно супротстављене вредности. У том случају ни једна од њих не може да се у потпуности оствари, а да то не буде на штету друге: либерално *laissez-faire* друштво је неизбежно неегалитаристичко, а егалитаристичко је неизбежно нелиберално.

Либерализам и егалитаризам се темеље на различитим концепцијама човека и друштва. Либерална концепција је индивидуалистичка, конфликтна и плуралистичка, док је егалитаристичка тотализујућа, хармонична и монистичка.

Ниједна модерна држава није минимална; свака врши одређену дистрибуцију и редистрибуцију богатства. Либерална демократија, као уређење које у себи спаја две различите политичке идеологије, настоји да помири слободу са једнакошћу. Ако то помирење не успе, долази се до дилеме између слободе и једнакости. Зато је потребно балансирање између компонентних делова либералне демократије, односно стално уравнотежавање између слободе и једнакости. Либерална демократија, као друштвено-политичко уређење које садржи две веома важне политичке традиције, почива на ова два принципа и захтева оба.

Visnja Stancic

LIBERALISM AND DEMOCRACY: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Summary

In this work author analyzed relationship between liberalism and democracy, political ideologies that represent two components of intriguing conception and praxis of liberal democracy. Relationship between liberalism and democracy is researched through analysis of their similarities and differences. First author points out links between these two socio-political orders and after that their differences, that are basis for their potential clash. The purpose of this work is to underline the possibility of confrontation between liberalism and democracy; this conclusion is based on theoretical research of their normative conceptions. Consequently, in this article author problematised relationship between liberalism and democracy through illustration of constitutive elements of these theories.

Key words: liberalism, democracy, freedom, equality, rule of law, separation of power; human rights, tyranny by majority

ЛИТЕРАТУРА

- Џон Стјуарт Мил, *О слободи*, „Филип Вишњић”, Београд, 1988.
- Џон Стјуарт Мил, *Разматрања о представничкој влади*, Информатор, Загреб, 1989.
- Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002.
- Ђовани Сартори, *Демократија - шта је то?*, ЦИД, Подгорица, 2001.
- Норберто Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
- Норберто Бобио, *Будућност демократије*, „Филип Вишњић“, Београд, 1990.
- Коста Чавошки, *Могућности слободе у демократији*, Истраживачко-издавачки центар ССО Србије, 1981.
- Коста Чавошки, „Проблем слободе у демократији“, у: *Филозофске студије*, стр. 3-69, 1973.
- Коста Чавошки, *Устав као јемство слободе*, Институт за филозофију и друштвену теорију, „Филип Вишњић”, Београд, 1995.
- Исаија Берлин, Четири огледа о слободи, „Филип Вишњић“, Београд, 1992.
- Јирген Хабермас, *Постнационална констелација*, Откровење, Београд, 2002.
- Роберт Дал, *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Роберт Дал, *Увод у економску демократију*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- Дејвид Хелд, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић”, Београд, 1997.
- Џон Пламенац, *Демократија и шлузија*, ЦИД; Побједа, Подгорица, 2006.
- Џон Ролс, *Политички либерализам*, „Филип Вишњић”, Београд, 1998.
- Френк Канингам, *Теорије демократије*, „Филип Вишњић”, Београд, 2003.
- Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006.
- *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- Милан Матић, *Либерализам, популизам и демократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2005.
- Александар Новаковић „Либерализам и демократија”, *Српска политичка мисао*, бр. 04/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Срђан Перишић, „Либерализам VS демократија: ограничавање политичке демократије – искорак ка изградњи глобалног нихилистич-

ког друштва”, Српска политичка мисао, бр. 03/2009, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Abstract

Today, liberal democracy is the most dominant model of democratic political order and being such it deserves special attention. Therefore, in this work author analyzes and compares normative notions of liberalism and democracy. Individualistic conception of society, opposite to the organicist one, is idea that is common for these two theories. On the basis of theoretical enquiry author concludes that conceptions of freedom and equality are the most relevant for the analysis of the relationship between liberalism and democracy. Theories of liberalism and democracy implicate diverse conceptions of freedom and equality. Consequently, liberal and democratic socio-political orders are not necessarily compatible and complementary; liberal principles may harm democratic, as well as democratic may harm the liberal ones. The author wanted to underline that relationship between liberalism and democracy is not so simple and single-minded; moreover, it is controversial and dialectical. So, author wants to point out that constant balancing between liberal and democratic principles is imperative for liberal democracy.

Овај рад је примљен 23. марта 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. маја 2010. године.